

1951 Den kalde krigen og fotovingen på Værnes

Det som her følger er noen betraktninger og inntrykk fortalt av Leif Hølen fra hans tid på Værnes, hvor flystasjonen utgjorde base for Fotorekognoseringsvingen (forkortet: Fotovingen) fra 24. mai til 23. desember 1951. Leif Høland er virkelig en veteran i Luftforsvaret. Han har flyttet rundt i hele landet og tjenestegjort teknisk på samtlige jagerflytyper Norge har hatt, pluss på en rekke andre flytyper. I dag er han 89 år, og bor på Rygge, hvor jeg har besøkt ham. Han er meget klar i hodet, men daglig pleie av sin demente samboer, samt dårlig syn, sliter hardt på. Da jeg begynte med "Værnes sett fra teknisk side", hadde jeg faktisk gjort en avtale med Knut Aarbu, som jeg hadde kjent noen år, samt besøkt sammen med hans sønn Knut Atle. Meningen var å supplere og få fram sider av teknikernes bidrag på Værnes generelt. Men så hendte det som dessverre skjer, at hovedvitne og fortelleren dør før jeg kommer i gang. Knut Aarbu døde 12. mars 2017.

Leif Hølen 9. juli 2018

Lille julaften 1951 opprant dagen stille og rolig med vintervær på Værnes, men det var lite snø og håp om en hvit jul. En del av mannskapet hadde dratt ned i gata på Stjørdal for å gjøre de siste innkjøpene for en lang julehelg. Kanskje det var en nær venninne eller kjæreste som skulle få en oppmerksomhet etter en lang og fin sommer og høst på Værnes. Mange kontakter var knyttet og etter som månedene gikk fikk de tid til å utforske det trønderske landskapet hva gjaldt friluftsliv, og spesielt fiske. Der var løytnant Harald Meland en god mentor og læremester. Meland var en ihuga fluefisker og flere prøvde seg sammen med ham på elvekanten i Stjørdalselva. Det var et friområde bak befalsmessa på Værnes (Hovedgården) hvor de fikk fred for lakseoppsyn og kontroller. Noe småfisk ble det, men de helt store fiskene uteble. Det største utbyttet var nærværet med Meland, som var en stille og rolig mann med et behagelig vesen. Han hadde mye å lære bort når det gjaldt kasteteknikk, fluer, knuter og det å binde selvgjorte fluer. Og ved montering av stenger skulle du alltid gni den delen som skulle inn i holken mot pannen, for da fikk du et tynt fettlag som gjorde det lettere å få skjøtestykkene fra hverandre. Og var det fortsatt vanskelig skulle en sette seg på huk og legge stangen bak knehasene med en hånd på yttersiden av hvert kne og presse knærne fra hverandre. Da fikk en stor kraft som alltid fungerte. Meland var nærmest som en far å betrakte med sine kunnskaper og ti år eldre (32 år) enn ungguttene (22 år). Han var tålmodig, hadde et stille og rolig vesen med en fin framferd. Når han fikk tent sin "Teddy", som alltid hang skjevt i munnviken, var han i sitt ess og var utømmelig på gode historier. Der var han virkelig god.

Harald Meland får hjelp av korporal Per B. Thalberg til å stroppe seg fast før avgang. Trolig er bildet tatt på Kjevik

Fotovingen kom fra Kjeller til Værnes den 24. mai 1951 med to Spitfire og to flygere, kaptein Nyerrød som sjef og løytnant Meland som nestkommanderende, pluss et fåtall teknikere med sersjant Bentzerud som teknisk leder. (Fly A-ZC kom noe senere i juni etter overhaling på Kjeller). Med denne overflyttingen begynte det å bli mer aktiviteter ved vingen. I månedsskifte mai - juni fikk vingen tildelt tre nyutdannede flygere; sersjant Amund Klepp, sersjant Finn Ludt og sersjant Asmund Strand fra samme kull (FII-49), samt en del nye flyteknikere fra Værnes flystasjon. Her kan nevnes sersjant Finn Rolfsen, motortekniker: sersjant Harald Lauvås, motortekniker: sersjant Willy B. Dahl, og skrogtekniker: sersjant Alf Heggeseeth. Med så mange nye mannskaper begynte Fotovingen nå å bli selvhjulpen. Fenrik Gjørund, som hadde vært med å bygge opp Fotovingen fra starten i 1949, var leder for foto/kameraseksjonen ved vingen, og sersjant Brandzeg Sand var leder for stasjonens fotolaboratorium.

Sjt G. Nilsen, fenr Asmund Strand, fenr Amund Klepp og bak vsjt Arvid Haugen

Dette mannskapet gjorde en god jobb for Fotovingen den tiden den var stasjonert på Værnes. Sommeren gikk med til trening av nye flygere for luftetterretning og fotografering. Men sommeren gikk ikke uten uhell. Den 4. august 1951 kl. 11:50 klarte en av de mest erfarne Spitfireflygerne, selveste "skipperen" kapt. Nyerrød, å sette flyet på buken ved avgang. "Ja, slik går det når en glemmer friksjonsskruen på throttle. Da hjelper det ikke om en har fløyet Spitfire siden 1941", småler Leif Hølen. Skadene ble små med en havarert propell og flate kjølere. Flyet (A-ZB) ble reparert på Værnes og var snart i luften igjen og klar til nye oppdrag.

Kapt. Kristian Nyerrød's mislykkede avgang

Dette året var det mye flyaktivitet på Værnes da også 331-skvadronen lå der. Den opererte med Spitfire Mk. IX. Noen dager etter hendelsen til Nyerrød, nærmere bestemt den 9. august opplevde flystasjonen en mer dramatisk hendelse hvor en av de nye flygerne, sersjant Reidar Ludt, var involvert. Sersjant Leif Lyngby fra 331-skvadronen med fly FN-F (fra samme kull)

Reidar Ludt ute på et oppdrag

Leif Lyngby i 2004

var satt opp på kameraøvelse med Lyngby som målfly, mens Ludt i fly FN-T skulle drive angrepsøvelser på ham og bruke gunkameraet istedenfor skarpe saker. Etter å ha drevet med angrepsøvelser over Frostalandet i ca. 30 minutter fra forskjellige vinkler og høyder, så Ludt at Lyngby fikk problemer med flyet og måtte hoppe ut fra flyet i ganske lav høyde og havnet i sjøen under dramatiske omstendigheter. Se *Stjørdalens krønike*, bind 4, side 169. Ludt var nede og hilste på og så at alt var bra før han returnerte Værnes. Ved denne hendelsen hadde begge ca. 20 timer på Spitfire.

Ettersommeren og høsten gikk uten de helt store hendelsene. Det var fotografering og trening og fortsatt kartlegging av vårt langstrakte land. Foto/kamerateknikker, løytnant Erling Gjøsund hadde bestemt seg for å slutte i flyvåpenet og gå over i det sivile. Han var en av de beste fototeknikerne med lang erfaring helt fra 1940 i Toronto i Canada som flyfotograf. Han hadde også lang krigstjeneste, og var med i de første styrkene ved invasjonen i Normandie den 6. juni 1944, som fotograf og reservesjåfør. Etter krigen i 1945 fikk han en viktig oppgave med å sikre det tyske arkivet for å hindre at dette gikk tapt. Med Gjøsund forsvant en stille, rolig og behagelig mann å samarbeide med, og mye erfaring og ekspertise gikk ut av Luftforsvaret med ham.

Erling Gjøsund

Ut på høsten ble det bestemt at 331-skvadronen skulle legges ned med Spitfire Mk. IX og flyene skulle skrotes. De ble solgt til en skraphandler på Stjørdal. "Det var vemodig og trist å se de flotte og stolte flyene som jeg også hadde jobbet med som elektriker og tjeneste ved 331-skvadronen på Gardermoen i 1947- 48", forteller Leif Hølen. Men "hoggern" fikk ikke med seg alt. Mange fra teknisk og flygere sikret seg et propellblad som et minne fra en tapt tid. Og

mange av disse ble til de flotteste urverk. ”Jeg har selv ett på min hylle som rusler og går og gir liv i et propellblad fra 1951”, smiler Hølen.

Det ble senhøstes og mørke kvelder, men Fotovingen fortsatte med sine tre Spitfire og utførte oppdrag for både hær- og sjøforsvaret under øvelser med etterretning og fotooppdrag. Etter hvert fant de ut at Værnes var et godt sted å være med mange aktiviteter og et godt fungerende velferdssystem takket være en dyktig velferdsoffiser, fenrik Asbjørn Halvorsen. De hadde fått nye arbeidskolleger og nye venner.

Asbjørn Halvorsen

Lottetrioen: Maren Kvasnes, Kristianne Berg og Gertrud Aune

I desember måned klarte Halvorsen å starte en amatørscene i Stjørdal, hvor militære og sivile i fellesskap kunne få dyrke en avkoplende og givende hobby, nemlig som amatørskuespillere. Stedet disponerte over krefter nok, både til aktører og til en stab for et amatørteater, med opptreden i "Casino", stasjonens teater- og kinosal som lå på Stjørdal. Før jul klarte Halvorsen og få et amatørteater på beina og fremførte under navnet "Trønder-jet", en revycabaret på Casino med ca. 30 aktører. Det var teater, ballett, musikk og sang, og en fremførelse som brakte både latter, begeistring og glede gjennom dyktige amatører fra militære og det sivile fra bygda, alt takket være den gode organisatoren og velferdsoffiseren Asbjørn Halvorsen. To av aktørene kom fra Fotovingen: sersjant Willy B. Dahl og sersjant Odd Næss, som begge var store humorister og gjorde en god figur. Næss var også dyktig til å spille trekkspill. En del av fritiden ble også brukt til kafébesøk på Stjørdal. Olga Heggseth hadde åpnet sin stue og hjem til treff for staute soldater og bygdas unge damer. ”Husk: den gang var vi alle i begynnelsen av tjuårene, bortsett fra noen krigsveteraner og oldinger i begynnelsen av trettiårene”, ler

Casino på Stjørdal (foto via Kjell Erik Pettersson)

Leif Hølen. Det var et ungdommelig luftforsvar med mye overskudd og energi som hadde mye å gi.

Men så til selve poenget med dette kapitlet, nemlig å fortelle en side som kanskje ikke har vært så mye omtalt direkte, nemlig den kalde krigens påvirkning på selve mannskapet. Og da skal vi tilbake til innledningen på dette kapitlet, til lille julaften som startet så fredfullt med håp om en rolig julehelg. Tidlig på formiddagen kom ordren om at Fotovingen skulle forflyttes uten noen nærmere beskjed om hvor den skulle. Alt var strengt hemmelig, og ordren kom via vingsjefen kaptein Nyerrød: ”Pakk kofferten og utstyr og gjør dere klare for å reise”. Det var ikke noe å diskutere, selv om julekvelden faktisk var neste post på programmet. Noen ble sendt ned i Stjørdal sentrum for å finne de som ikke var tilgjengelig på sitt forlegningsrom. Snart var alle samlet og hadde pakket sin koffert. Deretter var det å møte i hangar 2 og pakke avdelingsutstyret. Fotovingen hadde ikke så mye eget utstyr med, da den lånte det meste fra andre avdelinger og ble supplert fra stasjonen med nødvendige tjenester, også fra teknisk i kortere perioder.

Kristian Nyerrød

Snart var fotospitene i luften og dro av gårde til ukjent mål for resten av skvadronen. På ettermiddagen var alt klart for avreise. Personell og utstyr ble fraktet til Trondheim og plassert på toget til Oslo. Selv da visste de ansatte ikke hvor de skulle før de hadde sittet en stund på toget. Selve operasjonen var så hemmelig at ingen lekkasje måtte komme ut mens de ennå oppholdt seg på Værnes. Om bord på toget kunne reiseleder opplyse at de var på vei til Kjevik og skulle være framme på julaften. Grunnen til flyttingen var at det var observert russiske flåtestyrker i Nordsjøen utenfor Kristiansand. Det var grunnen til den hurtige forflyttingen til Kjevik, med tanke på å ha disponible fly ved sørlandskysten som kunne utføre overvåkning og fotografere eventuelle flåtebevegelser som ikke var i tråd med norske interesser. På denne tiden var det et spent forhold mellom Sovjetsamveldet (Russland) og vesten, det som gikk under navnet "den kalde krigen".

Sersjantene Leif Hølen og Finn Rolfsen skulle holde flyene luftdyktige

Skvadronen kom seg til Kjevik på julaften, ikke akkurat i snøvær og hvit jul, men i pøsende regnvær. Etter å ha fått tildelt rom, var det tid for julemiddagen i befalsmessa. Her var det ingen som ”kom hjem til jul”. Løytnant Harald Meland var våt som en katt før de kom seg til messa, han hadde bare sin battledress (flightsuit) som han stod og gikk i. Det var faktisk det eneste han hadde fått med seg av personlig utstyr da han fløy fra Værnes, så fort gikk det da alarmen gikk og fotospitene måtte av sted. ”Hele flyttingen kom som et sjokk på oss”, forteller Hølen. Det var vel ingen som hadde forventet noe flytting i hui og hast i begynnelsen av selve jula. Russerne slo til på et sårt tidspunkt. ”Men kyrne må melkes selv om det er jul.”

Sjt A. Haugen, sjt A. Heggseth og lt H. Meland

Resten av jula på Kjevik forgikk stille og rolig uten operative oppdrag, og det hele roet seg ned. Leif Hølen erindrer at de selvsagt antok at russerne nok ikke hadde passert hele norskekysten og først ble oppdaget i Nordsjøen utenfor kysten av Kristiansand. Det var nok ikke første gangen russerne tøyte grensene for å teste beredskapen til naboen. Og det ble heller ikke den siste. Leif Hølen forteller at *de på teknisk* ikke fikk høre om hvilke oppdrag fotovingen utførte. Flyene bare tok av og landet. Alt var hemmelig, enhver gjorde sin jobb og sa ikke noe. Og slik måtte det være. Arbeidsmiljølover og arbeidstidsbestemmelser gjaldt ikke for Fotovingen. Der fulgte de ikke klokka, men russerne. Hele skvadronen sto på dag og natt, ble brått sendt hit og dit. Familien hørte ikke noe før vedkommende ringte noen dager senere fra en annen base. Ingen spurte, ingen fortalte. Ansatte på skvadronen som jobbet på bakken visste lite, men skjønnte at de *bevarte freden*.

Knut Aarbu får stå som representant for de unge, nyutdannede teknikerne som ble kastet ut i den kalde krigen. Han hadde også sin historie å fortelle, men skjebnen ville det ikke slik.....

